

УДК 378-057.4

Григорій Васянович

доктор педагогічних наук, професор, директор Львівського науково-практичного
центру інституту професійно-технічної освіти НАПН України

E-mail: skymikle@meta.ua

Михайло Нагірняк

кандидат історичних наук, доцент Львівського державного
університету безпеки життєдіяльності

E-mail: skymikle@meta.ua

ЛІДЕР ФІЛОСОФСЬКО-ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ – АКАДЕМІК ІВАН ЗЯЗЮН

Анотація: У статті аналізується творча діяльність академіка Івана Зязюна в руслі філософсько-педагогічної проблематики. Увага зосереджується на дослідженні таких провідних ідей вченого: феномен людини і її діяльність; взаємозв'язок культури і освіти; морально-естетична парадигма діяльності вчителя; філософія педагогічної майстерності; процеси технологізації освіти; майбутнє професійної педагогіки. Автором доведено, що всі ці питання науковець вивчав на засадах філософсько-педагогічної антропології, екзистенціалізму, герменевтики і феноменології і був справжнім лідером у їх розробці і впровадженні у навчально-виховний процес системи освіти України. Формування духовно-моральних цінностей особистості учителя вченим пов'язується із його реальною свободою, можливостями самореалізації. Отже, всупереч зовнішнім обставинам людина має виявити свій власний проект.

Ключові слова: педагогічна наука, феномен людини, педагогічна майстерність, технологізація освіти, педагогіка майбутнього.

Grigory Vasyanovich

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Director of the Lviv Scientific and Practical
Center of the Institute of Vocational Education of the
National Academy of Sciences of Ukraine

E-mail: skymikle@meta.ua

Mikhail Nagirnyak

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor
Lviv State University of Life Safety

E-mail: skymikle@meta.ua

**LEADER OF PHILOSOPHICAL AND PEDAGOGICAL SCIENCE –
ACADEMICIAN IVAN ZYAZYUN**

Abstract: The article analyzes academician Ivan Zyazun's creative activity in the context of philosophical and pedagogical issues. Attention is focused on the study of such leading scholar's ideas as the phenomenon of a person and his activities; the interconnection of culture and education; the moral and aesthetic paradigm of the teacher's activity; the philosophy of pedagogical skill; the processes of technologization of education; the future of Professional pedagogy. All these questions are proved to be studied by a scientist on the principles of the

© Григорій Васянович, Михайло Нагірняк, 2018

philosophical and pedagogical anthropology, the existentialism, the hermeneutics and phenomenology and he was a real leader in their development and introduction into the educational process of the Ukrainian educational system. The scientist connects the formation of the spiritual and moral values of the teacher's personality to his real freedom and the possibilities of his self-realization. Therefore, contrary to external circumstances, a person must identify his own project.

Key words: *pedagogical science, human phenomenon, pedagogical skill, technology education, pedagogy of the future.*

Григорий Васянович, Михаил Нагирняк

**ЛИДЕР ФИЛОСОФСКО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ НАУКИ - АКАДЕМИК
ИВАН ЗЯЗЮН**

Аннотация: *В статье анализируется творческая деятельность академика Ивана Зязюна в русле философско-педагогической проблематики. Внимание сосредотачивается на исследовании таких ведущих идей ученого: феномен человека и его деятельность; взаимосвязь культуры и образования; морально-эстетическая парадигма деятельности учителя; философия педагогического мастерства; процессы технологизации образования; будущей профессиональной педагогики. Доказывается, что все эти вопросы ученый изучал на основе философско-педагогической антропологии, экзистенциализма, герменевтики и феноменологии и был настоящим лидером в их разработке и внедрении в учебно-воспитательный процесс системы образования Украины. Формирование духовно-нравственных ценностей личности учителя ученым связывается с его реальной свободой, возможностями самореализации. Следовательно, вопреки внешним обстоятельствам человек должен показать свой собственный проект.*

Ключевые слова: *педагогическая наука, феномен человека, педагогическое мастерство, технологизация образования, педагогика будущего.*

Grigory Vasyanovich, Mikhail Nagirnyak

An extended abstract of a paper on the subject of:

“Leader’s philosophical and pedagogical science - academician Ivan Zyazyun”

The purpose of this article is definition of the leading philosophical and pedagogical ideas and provisions that were produced by academician Ivan Zyazyun. The attention is focused on the study of the scientist’s such keynotes: the person’s phenomenon and his activities; the interconnection between culture and education; the moral and esthetic paradigm of the teacher’s activity; the philosophy of pedagogical skill; the processes of the educational technologizing; the future of professional pedagogy. The scientist studied all these questions on the principles of the philosophical and

pedagogical anthropology, the existentialism, the hermeneutics and phenomenology and he was a real leader in their development and introduction into the educational process of the Ukrainian educational system. The scientist connected the formation of the spiritual and moral values of the teacher's personality to his real freedom and the possibilities of his self-realization. Therefore, contrary to external circumstances, a person must identify his own project.

The pedagogical activity requires the spiritual space, the freedom of creativity, the free self-realization. Instead, the

teacher's loading to all secondary, formally bureaucratic weakens the teacher and it leads to professional burnout.

The methodology of hermeneutics is analyzed, it is valuable in pedagogy. It helps to adequately investigate the relationship of intellectual, sensual and volitional factors in the personal behavior, to productively study the essence of the act, to analyze the personality's reflective activity, to establish how people understand this world and themselves. One of the main teacher's social-cultural functions is the support of the personality becoming as the subject of life activity. Training a person to operate himself, to understand the decision, to perform the conceived, the teacher forms the experience of being the personality, creates an environment with the high moral values, the orientation for the benefit of another according to the golden rule of ethics acquires a personal sense for the person.

The theory of philosophical and pedagogical phenomenology is fundamentally important for the analysis of the teacher's essence. The subject or the investigated pedagogical reality is not so important as the method itself for the phenomenological science. It determines other factors of knowledge, it formulates the principles of its choice and the realization.

The idea of the close relationship between education and culture is consistently grounded, their interaction is one of the most important factors in the formation of the individual's humanistic world view, defining moral and esthetic

relations in the "teacher-student" system. The scientist emphasized that it is important to constantly monitor the dynamics of the relations not only between the culture and the education, but also between these phenomena and the person because the person perceives more relevant, different culture layers: sensational, axiological and technological components in different vital periods.

Substantiating the moral and esthetic paradigm of the teacher's activity, Ivan Zyazyun argued that it has to be based on three interconnected, interacting levels: consciousness, relations, pedagogical action. The scientific achievements of Ivan Zyazyun in the development of the teacher's pedagogical skill are analyzed, the contradictions in the process of rephonologization, its specifics and perspectives are determined. The main features of professional pedagogy of the future are outlined.

The model of pedagogical skill as a complex of personality traits providing the self-organization of the high level of professional activity on a reflexive basis is considered; the axiological approach to understanding of the nature of pedagogical skill is substantiated; the peculiarities of the formation of pedagogical skill from the viewpoint of the pedagogical activity as the purpose-activity are considered; the role of reflexive processes in the realization of tasks of pedagogical activity is determined in the article.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Кожна епоха живе відповідним рівнем науки. Натомість справжня наука володіє тим дивовижним наповненням і покликом, що випереджує час, отже, й саму епоху. Обрій можливостей науки постійно зростає, і саме вона є тим дороговказом людині, який не дозволяє заблукати в океані постійних змін, життєвих

запитів і викликів, рішень, які безпосередньо торкаються життя і виживання людини на планеті Земля. Водночас не можна не помітити, що неконтрольоване духовністю, морально-культурними чинниками використання науки несе в собі величезний заряд ризиків і загроз, навіть самознищення людства. Саме тому не технократизм, який значною мірою породжується наукою, а гуманістичний світогляд повинен панувати в люд-

ських головах і серцях, щоб уникнути катастрофи і бути спроможними прийти до нової, небаченої організації людства, яку вчений зі світовим іменем – Володимир Іванович Вернадський називав ноосферною організацією. Для нас безумовним і достовірним фактом є те, що таким гуманістичним світоглядом повною мірою володів академік Іван Андрійович Зязюн. Він свято вірив у те, що імператив часу визначається рівнем розвитку філософії освіти і культури, психолого-педагогічної науки, Учителем. У цьому сенсі Іван Зязюн був довготривалим організатором-творцем, лідером філософсько-педагогічної науки. Шалена протидія думкам, ідеям вченого з боку бюрократів, бездарних людей освіти і науки була тим великим гальмом, яке заважало рухатися вперед, досягати нових здобутків і вершин. Сьогодні ситуація дещо змінюється на краще, але й вона далеко не відповідає імперативам часу, тим прагненням, до яких летіла світла душа академіка Івана Зязюна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Останнім часом появилася низка публікацій, в яких аналізується внесок видатного вченого у розвиток філософії освіти і науки, його педагогічної, громадської, культурно-просвітницької діяльності (В. Андрущенко, Г. Балл, В. Биков, Р. Гуревич, О. Дубасенюк, В. Кремень, А. Кузьмінський, Т. Левовицький, В. Моргун, Н. Ничкало, В. Рибалка, О. Романовський, Г. Філіпчук, О. Щербак та ін.).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. До цього часу не було робіт, присвячених акумулюванню та узагальненню ідей І. А. Зязюна та аналізу їх ролі для сучасної освіти та науки.

Формулювання цілей статті. Метою цієї статті є окреслення провідних філософсько-педагогічних ідей, положень, які продукував, якими жив академік Іван Зязюн.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Аналіз праць І. Зязюна, серед розмаїття його думок, поглядів, уможливило виокремити провідні, до яких відносимо: феномен людини і її діяльності; взаємозв'язок культури і освіти; морально-естетична парадигма діяльності вчителя; філософія педагогічної майстерності; технологізація освіти; майбутнє професійної педагогіки.

Один з перших компонентів світогляду Зязюна, який ми розглянемо стосується феномену людини і її діяльності. Людина була і є предметом найрізноманітніших наукових досліджень. Ще з античних часів філософи намагалися пізнати не лише процес походження людини, а й її соціальну, культурну, морально-естетичну сутність. Погляди їх часто були прямо протилежними. Якщо одні підносили, ідеалізували, навіть обожнювали людину (наприклад, християнські філософи вважають, що людина є подобою Божою і за походженням, і за своєю сутністю), то інші, навпаки, зневажали її, доводили її тваринне походження і називали якимось випадковим, незрозумілим «конструктом природи» (Арістотель, Е. Роттердамський, К. Гельвецій, Ч. Дарвін, Ф. Ніцше та ін.). Не вдаючись до детального аналізу цієї проблеми у різних філософських теоріях, (адже це не є предметом нашого дослідження), з'ясуємо, як саме розумів її академік І. Зязюн.

Уважне прочитання праць вченого засвідчує, що в основу своєї філософсько-педагогічної концепції він покладав провідні ідеї антропології, екзистенціалізму, герменевтики й феноменології. Це не означає, що йому чужими були, наприклад, ідеї позитивізму, прагматизму, чи синергетики і т. ін. Натомість контекст філософсько-педагогічних підходів, міркувань філософа говорить про пріоритетність сказаного вище. Зокрема у праці «Людина в контексті гуманітарної філософії» автор пише: «Останнє десятиліття для вітчизняної філософії характерне різким поворотом в орієнтації:

від попередньої – природничо-наукової, від наслідування зразкам природничих наук до орієнтації на зразки, досягнення і цінності гуманітарного спрямування. На сучасному етапі відбувається начебто збирання в єдине ціле гуманітарного світогляду. ... Усе це, разом поєднане, складає дивне за силою і яскравістю духовне утворення, яке уможливорює потужний струмінь нових філософських пошуків, особливо в площині цілісного віддзеркалення по-новому бачених проблем Людини, її природи, її духовного становлення і розвитку, її творчого самовираження і поступу» [3, с. 323-324]. Далі вчений пише, що усе це є надзвичайно важливою методологічною платформою плідного розвою різних підрозділів «гуманітарної філософії»: «філософії освіти», «філософії педагогіки» «філософії психології», «філософії культури» та ін. Отже, коли йдеться про духовні аспекти Людини, то філософія розуміється як проект, проєкція, з себе вибудована, позбавлена онтологічного статусу. У цьому чітко проглядається принциповий аспект філософського антропологізму й екзистенціалізму, відповідно до якого Людина всупереч зовнішнім впливам і факторам повинна виявити свій власний неповторний проект, що реалізується в трансцендентному творчому акті. Саме так виявляється свобода людини, її активне начало, сенс її існування. Момент втрати свободи є реальною загрозою буттю людини. Натомість момент здобуття свободи надає їй множину можливостей, передусім – здійснити свій життєвий вибір.

Застосовуючи методологію філософсько-педагогічного антропологізму й екзистенціалізму, І. Зязюн визначає структурні компоненти свободи. Вчений пише: «Логіко-історичний та психологічний аналіз особистісної свободи уможливив різні підходи до її структури, змісту, особливостей вияву в різних життєвих ситуаціях, зокрема в умовах освітньо-виховного процесу.

Важливо звернути увагу на передумови її розвитку з визначенням системи ознак, що об'єднують всі вікові етапи становлення і вдосконалення особистості. Висхідними передумовами для цього слугують, з одного боку, філософські моделі особистісної свободи, а з другого – закономірності психічного розвитку в динаміці складових структурних компонентів різновидів людського досвіду. До таких компонентів можна віднести: раціонально-гностичний, емоційно-почуттєво-вольовий, духовно-іраціональний, соціально-особистісний, практичної дії» [8, с. 14]. Великою бідою для дітей, зазначає І. Зязюн, є те, що вчитель не має належної свободи. Педагогічна діяльність, як ніяка інша, вважав філософ, потребує духовного простору, свободи творчості, вільної самореалізації. Натомість завантаження педагога усім другорядним, формально-бюрократичним, пустим знесилює педагога, призводить до передчасного «вигорання». Через несвободу учителя страждають і діти. Вчений звертає увагу на такий парадокс: часто вчителі і батьки, ведучи дитину до свободи, ніби мимоволі обмежують її свободу. Так утворюється нещирість у взаєминах між учителем і учнем. Дистанційованість і непорозумілість, взаємна відчуженість у відносинах породжують цілий ланцюг інших негативних явищ, а головне – знижують рівень взаємодії, співтворчості. Ці та інші складні питання І. Зязюн намагається розв'язувати на основі філософсько-педагогічної герменевтики, адже її центральним пунктом якраз і є категорія «розуміння». Методологія герменевтики є цінною в педагогіці й тим, що допомагає адекватно досліджувати у поведінці особистості взаємозв'язок інтелектуальних, почуттєвих і вольових чинників, продуктивно вивчати сутність вчинку, здійснювати аналіз рефлексивної діяльності особистості, встановлювати наскільки людина розуміє цей світ і саму себе. І. Зязюн у цьому сенсі пише: «Одна із головних соціокультурних функцій педагога – підтримка становлення

людини як суб'єкта своєї життєдіяльності. Навчаючи дитину керувати собою, розуміти рішення, виконувати задумане, учитель формує у неї досвід бути особистістю, створює середовище з високими моральними цінностями, орієнтація на благо іншого за золотим правилом етики набуває для дитини особистісного смислу. Тут реалізується важливий психологічний закон, згідно з яким ментальність може народжуватися лише іншою ментальністю» [6, с. 85-86].

Принципово важливою для аналізу сутності людини, зокрема особистості вчителя, є теорія філософсько-педагогічної феноменології. І. Зязюн доводить, що для феноменологічної науки важливим є не стільки предмет або сфера досліджуваної педагогічної дійсності, скільки сам метод, який визначає інші чинники пізнання, формулює принципи його вибору і реалізації. Сьогодні поняттям «феномен» визначається будь-яка емпірична даність, що вивчається, але в нашому контексті – це феномен людини, особистості вчителя. Отже, наголошує І. Зязюн, щоб пізнати сутність діяльності вчителя, його вчинки та вибір, слід належним чином вивчити його внутрішній світ, свідомість і світогляд. У цьому сенсі філософ наголошував: «Безсумнівно, світогляд – складна організація людської свідомості, за допомогою якої суб'єкт духовно практично опановує навколишню дійсність з позицій розуміння ним цілей, сенсу власного існування, свого місця в світі, з позиції інтегруючих знань про суб'єкт. Опочуттєвлюючись, набуваючи яскравого аксіологічного забарвлення, а отже, й віри у відповідні знання, він перетворюється в зумовлюючу, цілеспрямовану і діяльну висхідну силу поведінкової активності людини. При цьому кожна людина сама для себе відкриває світоглядні істини, оволодіває ними лише тоді і постільки, коли і постільки вистраждає їх життєвим досвідом і роздумами. Лише за таких умов основні принципи світогляду здатні стати справжніми орієнтирами повсякденної діяль-

ності й життя людини» [7, с. 67-68]. Науковий світогляд педагога визначає його цілісність, не дозволяє йому роздвоюватися у найскладніших життєвих ситуаціях. І все це тому, що він сформував свій світогляд на основі національної і загальнолюдської культури. «Питання про витоки цілісної особистості, її становлення, – писав І. Зязюн, – вимушує нас звернутися до культури як місця перебування і розвитку людини. Філософські концепції культури є наступним рівнем «граничних основ», до яких педагог звертається у пошуках вирішення професійного, світоглядного, особистісного характеру. Педагогічна наука нерозривно пов'язана з культурою, хоч нерідко спирається на окремі її фрагменти, послуговуючись найбільш розвиненими у науковому відношенні формами. ... Педагог, який осмислив методологію освіти особистості, звертається до тих концепцій культури, в яких педагогічне начало проглядається особливо рельєфно» [10, с. 220].

Наступним питанням, що потребує детальної уваги для розуміння ролі філософських концепцій І.А. Зязюна для ефективності навчально-виховного процесу, є вивчення взаємозв'язку культури і освіти. Освіта як складний соціальний феномен здатна продуктивно розвиватися у тісному взаємозв'язку з культурою. Ця традиція бере свої початки з давніх часів, втім, вона чітко окреслилась на межі XVIII–XIX століть. Особливо активно обґрунтовували цю ідею В. Гумбольдт, І. Кант, Ф. Шеллінг, Ф. Шіллер, Г. Сковорода, М. Максимович, Т. Шевченко, І. Франко та ін. Надзвичайно цікавими і переконливими у цьому сенсі є ідеї Х. Гадамера, С. Гессена, Е. Ільєнкова, В. Біблера, С. Кримського та ін. філософів, культурологів, педагогів і психологів.

Як великий подвижник, лідер філософсько-педагогічної науки сучасності, І. Зязюн також непохитно стояв за тісний взаємозв'язок культури і освіти. Вчений писав, що «Універсальність ку-

льтури як феномена, що інтегрує досягнення суспільства на певному рівні його розвитку, і що діє за принципом функціональної додатковості та володіє особливостями гармонійного саморозвитку, вимагає формування такої соціокультурної організації суспільства, яка сприяла б не хаотичному, а усвідомленому розвитку кожної особистості, стимулювала б підвищення рівня групової консолідації і ефективності взаємодії суб'єктів з метою нагромадження досвіду міжкультурної взаємодії» [4, с. 35-36].

З іншого боку, «у культурно-історичному контексті термін «освіта» у сучасній педагогіці визначається як «трансляція соціального досвіду в часі історії і відтворення стійких форм суспільного життя в просторі культури», як «процес прилучення особистості до культури, становлення і розвиток освіти як надбання особистості з одного боку, і всього культурного оточення, з іншого. ... Освіта найтісніше пов'язана з поняттям культури» [4, с. 38].

І. Зязюн не бачив альтернативи цій ідеї, він у багаточисленних працях обґрунтовував, розвивав, доповнював її, оскільки вважав непересічною і провідною. Вчений наголошував, що важливо постійно відстежувати динаміку взаємовідносин не лише між культурою й освітою, а й цими феноменами та людиною. В різні періоди свого життя людина сприймає більш актуальні, різні пласти культури: її сенситивну, аксіологічну і технологічну складові. Крім того, варто пам'ятати, що у людини час від часу переважає та чи інша її позиція стосовно культури: споживча, креативна, новаторська та ін. Водночас, оскільки культура володіє високим виховним і освітнім потенціалом, то вона є потужним фактором розвитку людини, її соціалізації й індивідуалізації, а людина стає не лише творцем культури, а й водночас її творінням. Вона – і значущий суб'єкт культури, і її об'єкт та продукт. На думку І. Зязюна, історично у феномені культури завжди знаходили своє відображення

процеси, пов'язані із вихованням, просвітництвом, становленням і розвитком людини. Без освіти і виховання, без активної передачі новим поколінням досягнень людської культури рух історії був би неможливим. Отже, розвиток культури і освіти – процеси, що багато в чому відбуваються паралельно, синхронно і взаємопов'язано. Натомість, як діалектик, І. Зязюн не міг не бачити суперечностей в цьому герменевтичному колі: «культура – освіта – людина». Він наголошував, що найпершою серед інших суперечностей є невідповідність освіти культурі. Джерело цього явища становлять різні наукові підходи до розуміння сутності діяльності людини. Ці різні підходи характеризуються класичним і не-класичним (постнекласичним) змістом. У педагогіці, зазначає вчений, ця суперечність набуває своїх конкретних виявів у тому, що гуманітарна за своєю природою освіта (незалежно від рівня і профілю) до цього часу досліджується, проектується і реалізується переважно на основі природничо-наукових уявлень, водночас, нові соціокультурні обставини визначають вже нові вимоги, прописуючи здійснення виховання і освіти в просторі культури гуманітарними методами і засобами, окреслюючи такі перспективні вектори розвитку, як інтеграція і діалог, особистісно-орієнтований і ціннісно-смісловий підходи, повернення до духовних основ буття і культуротворчої діяльності та інші гуманістичні принципи [4, с. 39].

І. Зязюн звертає увагу і на такий аспект проблеми: з погляду категоріального ладу у системі «загальне – особливе», освіта є складовою культури. З іншого боку, це особливий «самостійний феномен». Проблема полягає в тому, що до останнього часу культурологічні смисли майже не осмислювались педагогікою, не включалися у її науковий обіг. Набуває чи втрачає від такого стану речей освіта? Відповідь може бути лише одна: безумовно, втрачає! Тому думка вченого є чіткою й однозначною:

«Вивчення вказаних взаємопов'язаних аспектів проблеми стає продуктивним, якщо дотримуватися позиції, згідно з якою пізнання внутрішніх джерел, зв'язків, механізмів розвитку, сутності і смислу педагогічних явищ у контексті культури забезпечується і збагачується за рахунок більш глибокого рівня розуміння їх зовнішніх феноменальних виявів у взаємодії, зв'язках і взаємозумовленості. За тих умов, звичайно, коли характеристики тотожності освітніх і культурних проблем у контексті ізоморфізму будуть здійснюватися на рівні таких категорій, як сутність, генеза, еволюція, зміст тощо» [4, с. 40]. Отже, можна констатувати, що і в цій надто важливій для педагогіки проблемі академік І. Зязюн був справжнім лідером, який повертав освіту до «лику універсальності культури». Цілком закономірно, що ця проблема тісно пов'язувалася вченим із морально-естетичною парадигмою діяльності вчителя.

У відомій сповіді-книзі «Педагогіка добра» Іван Андрійович писав: «Моя студентська любов, мій життєвий вибір – естетика. Мій кумир – професор, мій улюблений лектор – В. О. Кудін. Мені хотілося його наслідувати, продовжувати його педагогічний і науковий досвід з естетики. ... Вузівська програма була приводом для висловлювання моїх власних оцінок і бачень естетичного світу людини» [5, с. 48-49]. І це було сказано не просто так – Іван Зязюн ніколи словами не розкидався, а вже як сказав, так і зробив! Це як у поемі Р. Рождественського «Гагарін»: «Сподобалось мені, як він сказав: «Поїхали!», / А головне – зробив він, як сказав!».

Не лише майстерністю володіння словом під час читання лекцій Іван Андрійович захоплював всіх, хто його слухав, а й глибиною думки, бо як пізніше зізнавався, що, готуючись до викладання предмета «Естетика», простудіював усі джерела з естетики, які були в бібліотеках Академії наук України і Київського університету імені Тараса Шевченка. Це, як відомо, було тим міцним підґрунтям, яке

дозволило йому підготувати і захистити дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук.

Стосовно морально-етичної проблематики, то і тут він щиро зізнавався, що його завжди хвилювали віковічні проблеми добра і зла, справедливості і несправедливості, совісті і сумління, честі і гідності, питання любові, людського щастя і нещастя... У цих складних питаннях морального буття людини дороговказом, живим прикладом для І. Зязюна були улюблені українські педагоги – Антон Семенович Макаренко і Василь Олександрович Сухомлинський. Звертаючись до моральних заповідей цих педагогів, він неодноразово наголошував, що право на навчання і виховання має той учитель, який любить дітей, натомість педагогічне безталання, моральне невігластво учителів – основна причина людських трагедій. Учитель має бути для дитини такою ж близькою і любимою людиною, як мати. Віра дитини в учителя, взаємне довір'я між ними, людяність і доброта – ось, що необхідно для вихователя, що хочуть бачити у своєму наставникові діти. Найцінніша і найнеобхідніша якість учителя – людяність, у якій поєднуються доброта з мудрою вимогливістю батьків [5, с. 153]. Вчений постійно сповідував моральний імператив А. Макаренка: «Якомога більше вимоги до дитини, і якомога більше поваги до неї».

Філософ і педагог – І. Зязюн особливо наголошував, що байдужість до дитини – найбільше зло, душа дитини відкрита для всього світлого, доброго, радісного, і вчитель має це все їй віддати від щирого серця. Обґрунтовуючи морально-естетичну парадигму діяльності педагога, вчений доводив, що вона має базуватися на трьох взаємопов'язаних, взаємодіючих рівнях: свідомості, відносинах, педагогічній дії.

Особистість педагога усе сприймає, бачить морально-естетичне суб'єктизовано, і як приналежне до її «Я». Саме в цій площині І. Зязюн є зразком

суб'єктивізму, оскільки знаходить у світі самого себе. Всі подальші спроби, намагання «вийти назовні», «вийти зі штреку» (мовлячи його шахтарською лексикою), осягти транссуб'єктивне буття, матеріальний і духовний світ, світ інших людей є для нього радісним зусиллям.

Достукатися до самого себе, осягнути факт власного «Я», побачити спочатку фізичний світ, здійснити аналіз взаємовідносин у системі «Я» та «Інший», а потім ніби відштовхнутися від цього і перенести в себе культурні, моральні норми, принципи, імператив естетичного – це було його «життєвим надзавданням» (К. Станіславський).

Свідомість учителя повинна мати гуманістичну спрямованість, вона має випромінювати добро і красу. Вони мають стати спільником у нашій боротьбі за справжню людину. Краса є єдиною відзнакою людини, і вчений, ніби із здивуванням запитував: «Що ж то за вчитель, який відзнакою людської культури і людської духовності, – наголошував Іван Андрійович, – нездатний підкреслити красу передусім своєю зовнішністю, а потім – і внутрішнім світлом своєї духовності» [5, с. 239].

Особистість педагога є суб'єктом діяльності, оскільки вона безпосередньо інтегрована у морально-естетичні відносини на рівні субординаційних (вертикальних) і координаційних (горизонтальних) зв'язків. У педагогічному середовищі субординаційні та координаційні відносини суттєво підсилюють специфіку вияву морально-естетичної культури педагога в напрямі гуманізації і демократизації навчально-виховного процесу, розвитку й саморозвитку як учня, так і вчителя. У цьому сенсі І. Зязюн наголошував, що серед різноманітності відносин професійної діяльності в авторитарній системі провідними були субординаційні, тобто відносини між керівниками (начальниками), старшими і молодшими, вихователями і вихованцями. Такий стан речей філософ пояснював наявним авторитарним середовищем, яке жорстко об-

межувало творчий потенціал особистості, повністю підпорядковувало її діяльність суспільним вимогам, отже, відсутністю особистісної свободи педагога, що є не лише моральним злом, а й потворним з огляду естетичної оцінки. Саме тому вчений називає авторитарну педагогіку «педагогікою трагедій». Ця ідея, стосовно свободи учителя, є суголосною із думкою видатного педагога сучасності Ш. Амонашвілі, який натхненно висловлювався так: «Коли я працюю з учнями – зі мною учні і Бог!».

І. Зязюн, як лідер філософсько-педагогічної науки, послідовно впроваджував у міжсуб'єктні відносини принцип добродії. Можна з впевненістю сказати, що майже кожна наукова праця вченого позначається саме цим принципом. Але цього мало: його вчинки, на рівні ректора вищого навчального закладу, директора наукового інституту, міністра освіти і науки України засвідчували його непохитність у сфері людських морально-естетичних відносин і сфері педагогічної дії. Чого ж просив філософ у Бога? Краще його самого не скажеш: «Я прошу у Бога одного – часу для Добра Людям» [5, с. 74]. Моральне добро, яке І. Зязюн робив людям, можна було робити не лише завдяки великому серцю (особистісним якостям), а й високому рівню професійної діяльності, отже, педагогічної майстерності.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок. Зміст викладеного вище дозволяє зробити такі висновки:

1. Надзвичайно потужна творча спадщина академіка Івана Зязюна, вся його багатогранна діяльність засвідчує, що він був справжнім лідером філософсько-педагогічної науки кінця ХХ – початку ХХІ століть.

2. Окреслена проблематика, що подається в цій статті – це лише маленька частка із доробку вченого, неперевершеного організатора освіти і науки в Україні. Натомість і вона, на наш погляд, доводить, що у теоретичних підходах і

практичній діяльності Івана Зязюна фокусувалися найактуальніші проблеми сучасної педагогіки та обґрунтовувалися основи педагогіки майбутнього.

3. Творчий доробок вченого має узагальнюватися вченими на рівні монографічних видань, і якомога активніше втілюватися педагогами-практиками у навчально-виховний процес.

Список літератури:

1. Зязюн І. А., Козяра М. М., Ничкало Н. Г. Антропологічний вимір комп'ютерних технологій // *Інформаційно-телекомунікаційні технології в сучасній освіті : досвід, проблеми, перспективи*. Зб. наук. праць. Частина 1. Львів : ЛДУ БЖД, 2009. С. 7-12.
2. Зязюн І., Левовицького Т., Вільш І., Ничкало Н. Динаміка парадигм в гуманітарних науках // *Професійна освіта : педагогіка і психологія : українсько-польський – польсько-український щорічник*. 2011. № 13. С. 39-48.
3. Зязюн І., Левовицького Т., Вільш І., Ничкало Н. Людина в контексті гуманітарної філософії // *Професійна освіта : педагогіка і психологія : українсько-польський – польсько-український щорічник*. 1999. № 1. С. 323-333.
4. Зязюн І., Левовицького Т., Вільш І., Ничкало Н. Освітній простір культури в педагогічній теорії // *Професійна освіта : педагогіка і психологія : українсько-польський – польсько-український щорічник* // 2005. № 7. С. 35-46.
5. Зязюн І. А. Педагогіка добра : ідеали і реалії : Наук.-метод. Посібник. К.: МАУП, 2000. 312 с.
6. Зязюн І., Левовицького Т., Вільш І., Ничкало Н. Педагогічна професія в контексті двох парадоксів // *Професійна освіта : педагогіка і психологія : українсько-польський – польсько-український щорічник*. 2012. № 14. С. 83-91.
7. Зязюн І. А. Світоглядний аспект філософії освіти // *Всеукр. наук.-пр. конфер. з проблем роботи середніх загальноосвітніх навчальних закладів наук. типу. 2-4 лютого 1994 року*. К.: АПН, 1994. С. 67-68.
8. Зязюн І. А., Ничкало Н. Г. Структурні компоненти свободи особистості в умовах динаміки її освіченості та вихованості // *Теоретичні та методичні засади розвитку педагогічної освіти : Зб. наук. праць*. Х.: НТУ «ХПІ», 2007. С. 14-24.
9. Зязюн І. А. Технологізація освіти як історична неперервність // *Неперервна професійна освіта : теорія і практика*. 2001. Вип. 1. С. 73-85.
10. Зязюн І., Левовицького Т., Вільш І., Ничкало Н. Філософія педагогічного світогляду // *Професійна освіта : педагогіка і психологія*. 2004. № 6. С. 121-136.
11. Зязюн І. А., Крамушенко Л. В., Кривонос І. Ф. Педагогічна майстерність : Підручник. К.: Вища школа, 1997. 349 с.
12. Зязюн І. А., Сагач Г. М. Краса педагогічної дії. К.: Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу. 1997. 302 с.
13. Тарасевич Н., Король Л. Фундатор педагогічної майстерності // *Педагогічна майстерність академіка Івана Зязюна : зб. наук. пр.*. Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України. К. : Богданова А. М., 2013. С. 90-98.
14. Lewowicki T. Humanistyka i pedagogika – filozofia edukacji Iwana Ziaziuna // *Педагогічна майстерність Івана Зязюна : зб. наук. пр.* Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України. – К. : Богданова А. М., 2013. – С. 26-30.

References:

1. Ziaziun I. A. Koziara M. M., Nychkalo N. H. (2009) *Antropologichnyi vymir kompiuternykh tekhnolohii* [Anthropological dimension of computer technologies] //

Informatsiino-telekomunikatsiini tekhnolohii v suchasni osviti : dosvid, problemy, perspektyvy. Zb. nauk. prats. Chastyna 1. Lviv : LDU BZhD, S. 7-12.

2. Ziaziun I. A., Levovytskoho T., Vilsh I., Nychkalo N. (2011) *Dynamika paradyhm v humanitarnykh naukakh* [Dynamics of paradigms in the humanities] // *Profesiina osvita : pedahohika i psykholohiia : ukrainsko-polskyi – polsko-ukrainskyi shchorichnyk*. № 13. S. 39-48.

3. Ziaziun I., Levovytskoho T., Vilsh I., Nychkalo N. (1999) *Liudyna v konteksti humanitarnoi filosofii* [Man in the context of humanitarian philosophy] // *Profesiina osvita : pedahohika i psykholohiia : ukrainsko-polskyi – polsko-ukrainskyi shchorichnyk*. № 1. S. 323-333.

4. Ziaziun I., Levovytskoho T., Vilsh I., Nychkalo N. (2005) *Osvitnii prostir kultury v pedahohichnii teorii* [Educational space of culture in pedagogical theory] // *Profesiina osvita : pedahohika i psykholohiia : ukrainsko-polskyi – polsko-ukrainskyi shchorichnyk*. № 7. C. 35-46.

5. Ziaziun I. A. (2000) *Pedahohika dobra : idealy i realii : Nauk.-metod. Posibnyk*. [Pedagogy of good: ideals and realities: Scientific method] K.:MAUP,. – 312 s.

6. Ziaziun I., Levovytskoho T., Vilsh I., Nychkalo N. (2012) *Pedahohichna profesiia v konteksti dvokh paradoksv* [Pedagogical profession in the context of two paradoxes] // *Profesiina osvita : pedahohika i psykholohiia : ukrainsko-polskyi – polsko-ukrainskyi shchorichnyk*. № 14. S. 83-91.

7. Ziaziun I. A. (1994) *Svitohliadnyi aspekt filosofii osvity* [Worldview aspect of the philosophy of education] // *Vseukr. nauk.-pr. konfer. z problem roboty serednykh zahalnoosvitnykh navchalnykh zakladiv nauk. typu. 2-4 liutoho 1994 roku*. K. : APN. S. 67-68.

8. Ziaziun I. A., Nychkalo N. H. (2007) *Strukturni komponenty svobody osobystosti v umovakh dynamiky yii osvichenosti ta vykhovanosti* [Structural components of individual freedom in the conditions of the dynamics of its education and education] // *Teoretychni ta metodychni zasady rozvytku pedahohichnoi osvity* : Zb. nauk. prats. Kh.: NTU «KhPI», S. 14-24.

9. Ziaziun I. A. (2001) *Tekhnolohizatsiia osvity yak istorychna neperervnist* [echnology Education as Historical Continuity] // *Neperervna profesiina osvita : teoriia i praktyka*. Vyp. 1. S. 73-85.

10. Ziaziun I., Levovytskoho T., Vilsh I., Nychkalo N. (2004) *Filosofiiia pedahohichnoho svitohliadu* [Philosophy of pedagogical worldview] // *Profesiina osvita : pedahohika i psykholohiia..* № 6. S. 121-136.

11. Ziaziun I. A., Kramushchenko L. V., Kryvonos I. F. (1997) *Pedahohichna maisternist : Pidruchnyk*. [Pedagogical skills: Textbook.] K. : Vyshcha shkola, 349 s.

12. Ziaziun I. A., Sahach H. M. (1997) *Krasa pedahohichnoi dii*. [he beauty of pedagogical action] K. : Ukrainsko-finskyi instytut menedzhmentu i biznesu. 302 s.

13. Tarasevych N., Korol L. (2013) *Fundator pedahohichnoi maisternosti* [The founder of pedagogical skill] // *Pedahohichna maisternist akademika Ivana Ziaziuna : zb. nauk. pr. In-t ped. osvity i osvity doroslykh NAPN Ukrainy*. K. : Bohdanova A. M., S. 90-98.

14. Lewowicki T. (2013) *Humanistyka i pedagogika – filozofia edukacji Iwana Ziaziuna* [Humanities and Pedagogy - Ivan Zyazun's Philosophy of Science] // *Pedahohichna maisternist Ivana Ziaziuna : zb. nauk. pr. In-t ped. osvity i osvity doroslykh NAPN Ukrainy*. K. : Bohdanova A. M., S. 26-30.

Стаття надійшла до редколегії: 14.02.2018